

УДК 347.965.42

Дутко А. О.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів.

МЕДІАЦІЯ ЯК ЯВИЩЕ ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню перспектив застосування медіації як самостійного способу врегулювання цивільно-правових спорів в Україні. Стаття присвячена аналізу існуючих альтернативних способів вирішення приватно-правових спорів. Досліджено ефективність проведення процедури медіації, значення та сутність даного процесу, роль медіатора у прийнятті взаємовигідного для конфліктуючих сторін рішення. У статті автор виокремлює завдання процедури медіації в цивільному процесі, порівнює медіацію та судовий порядок вирішення цивільно-правових спорів, зазначає, що медіація стає самостійним явищем правової дійсності. Автор робить висновок, що законодавче закріплення інституту медіації забезпечить швидке та економічно ефективно позасудове вирішення спорів, також надасть можливість покращити і спростити доступ до правосуддя. Зокрема медіація в цивільному процесі допоможе розвантажити судову систему, оскільки менша кількість справ буде надходити до суду, що дасть змогу збільшити ефективність розгляду судових справ, запровадження інституту медіації наблизить положення вітчизняного судочинства до європейських стандартів; не менш важливим фактором запровадження інституту медіації в Україні є те, що це дасть змогу зменшити витрати державного бюджету, розвантажити органи державної виконавчої служби, а також сприятиме розвитку та підвищенню правової культури громадян та буде важливим кроком для формування суттєво вищого рівня розвитку суспільства.

Ключові слова: примирення, медіація, альтернативний спосіб вирішення спорів, цивільно-правовий спір, врегулювання спору за участі судді.

A. O. Dutko,

Ph.D., associate professor, associate professor of the department of civil law disciplines, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv

MEDIATION AS A PHENOMENON OF LEGAL REALITY

Abstract. The article is devoted to the study of the prospects for the use of mediation as an independent way of settling civil legal disputes in Ukraine. The article is devoted to the alternative methods' analysis of the private-legal disputes. The effectiveness of carrying out of the mediation procedure, meaning and main point of this process, mediator's role on the decision-making, that the most advantageous for the conflicts parties has been researched. In the article, the

author outlines the tasks of the mediation process in the civil process, compares the mediation and judicial procedure for resolving civil legal disputes, notes that mediation becomes an independent phenomenon of legal reality. The author concludes that the legislative consolidation of the mediation institution will provide a quick and cost-effective extra-judicial dispute resolution, and will provide an opportunity to improve and simplify access to justice. In particular, mediation in the civil process will help to unload the judicial system, as fewer cases will enter the court, which will increase the efficiency of judicial proceedings, the introduction of the mediation institution will bring the domestic legal proceedings closer to European standards; an equally important factor in the implementation of the mediation institute in Ukraine is that it will reduce the expenditure of the state budget, unload the organs of the state executive service, as well as promote the development and enhancement of the legal culture of citizens, and will be an important step for the formation of a significantly higher level of development of society.

Keywords: reconciliation, mediation, an alternative method of dispute resolution, civil dispute, settlement of a dispute with the participation of a judge.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку особливого значення набувають механізми саморегулювання, за яких суб'єкти суспільних відносин мають можливість самостійно встановлювати правила поведінки і контролювати їх дотримання. Зарубіжний досвід засвідчує те, що вирішення правових спорів відноситься до однієї з таких сфер. Судові реформи, проведені у другій половині ХХ століття в країнах Європи, свідчать про загальну відмову від практики, за якої вирішення правових спорів здійснювалося виключно в ході правозастосовної діяльності шляхом ухвалення обов'язкового для виконання рішення, і перехід до визнання необхідності забезпечення сторонам права вибору способу врегулювання їх розбіжностей шляхом надання можливості використання примирювальних процедур.

На сьогоднішній день судовий розгляд і інші юрисдикційні механізми розгляду і вирішення цивільних справ є основними формами захисту порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод і охоронюваних законом інтересів. Однак не можна заперечувати, що в сучасних умовах становлення і динамічного розвитку суспільства вони є недостатньо ефективними. Тому значна увага звертається проблемам примирювальних процедур, а саме медіації. У багатьох зарубіжних країнах медіація існує і застосовується як особлива форма врегулювання спорів поряд і у взаємозв'язку з судовим розглядом. На жаль, в Україні нормативного закріплення даного інституту не існує, в першому читанні прийнято Проект Закону "Про медіацію" [1].

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну основу дослідження склали праці О. В. Белінської, С. І. Запари, Т. С. Кисельової, М. М. Лазаренко, Ж. В. Мішиної, Г. О. Огречук, М. Я. Поліщук, Ю. Д. Притики, В. П. Пухаленко, Ю. В. Розман, та інших. У науці цивільного процесуального права проблеми медіації розглядалися в роботах, присвячених питанням

альтернативного вирішення спорів та примирення, наприклад, дисертаційне дослідження М. Я. Поліщук “Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів”, проте обґрунтованої концепції застосування цієї альтернативної процедури врегулювання спору в українському правовому полі досі остаточно не сформовано.

Постановка завдання. Метою даної статті є виокремлення перспектив застосування медіації як самостійного способу врегулювання цивільно-правових спорів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Медіація як окремий альтернативний спосіб вирішення спорів зародилася в 60-70 роках ХХ ст. у США. Поява і динамічний розвиток процедури медіації в цій країні були зумовлені кризою судової системи. З часом, численні переваги медіації порівняно із судовим розглядом спору стали причиною розширення географічних кордонів використання цієї процедури [2, с. 134].

Загалом, світовий досвід свідчить про те, що медіація в цивільному процесі дає змогу успішно вирішувати різноманітні конфлікти, що виникають в різних сферах суспільного життя, а саме: приватно-правові спори щодо поділу майна, виховання дитини у випадку розірвання шлюбу подружжям, врегулювання відносин між сусідами, питання спадкового права, розв’язання конфліктів, що виникають між особами, пов’язаними трудовими відносинами та інші. Це, на думку Ю. В. Розмана, “цивілізований процес вирішення проблем між сторонами, управління яким покладається на самі конфліктуючі сторони, кінцевим результатом якого є досягнення згоди та встановлення взаємовигідного положення для обох сторін” [3, с. 250].

Формальне визначення медіації міститься у ст. 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ (Комісії ООН з міжнародного торгового права) за 2002 р. щодо міжнародних комерційних арбітражних процедур, згідно з якою медіація може бути визначена як “процес, коли сторони залучають третю особу або осіб з метою надання ними допомоги у мирному врегулюванні спорів, що виникають із приводу контрактних чи інших правових відносин, або пов’язані з ними. Мировий посередник не має права нав’язувати сторонам способи врегулювання спору” [4].

В проекті Закону України “Про медіацію” (далі — Проект Закону) зазначається, що медіація — альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору. Медіатор — незалежний посередник, який допомагає сторонам спору у його вирішенні, шляхом позасудового вирішення спору [1]. У Проекті Закону (ч. 1 ст. 16) визначено також, що медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти п’яти років, має вищу або професійно-технічну освіту та пройшла професійне навчання медіації, що має включати 90 академічних годин початкового навчання, в тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам.

На нашу думку більш доцільно, щоб медіатором була фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі правосуддя чи

адвокатури не менше ніж 3 роки, оскільки під час роботи особа набуває навичок і вмінь спілкування з людьми, налагодження спілкування між сторонами, і також вміє знайти до кожного свій підхід. Однією з умов може бути також наявність вищої психологічної освіти.

Не вдаючись до цитувань усіх визначень «медіації» в науковій літературі, можна зробити висновок, що інститут медіації в цивільному процесі — це ефективна форма позасудового вирішення спору, що розглядається науковцями як, по-перше, альтернативне вирішення спору — тобто сторона звертається не до системи судочинства, а шукає інший спосіб врегулювання конфлікту; по-друге, як процес, переговори, спрямовані на вирішення спору; по-третє, як посередництво, врегулювання спору за участі неупередженої та нейтральної сторони (медіатора).

Аналізуючи визначення медіації, можна виокремити такі елементи цього явища: 1) альтернативність медіації відносно судового розгляду; 2) добровільність вибору процедури медіації конфліктуючими сторонами; 3) наявність спеціального суб'єкта, який здійснює посередництво у вирішенні спорів, — медіатора, який покликаний всіляко сприяти запобіганню або послабленню конфлікту, і, таким чином, відмови від судового розгляду спору, припинення вже розпочатого судового розгляду; при медіації, залучається медіатор, який не є заінтересованою стороною, а навпаки допомагає досягти згоди між сторонами, сприяє у вирішенні спору, але не на користь конкретної особи, а на результат загалом; 4) визначення мети медіації — знаходження компромісної, стійкої і такої, що взаємно влаштовує сторони домовленості у вирішенні спору.

Звідси завданнями медіації в цивільному процесі, на нашу думку, є:

- 1) врегулювання спору шляхом досягнення його сторонами взаємовигідного рішення;
- 2) якомога повне задоволення потреб сторін спору;
- 3) зниження рівня конфліктності сторін та запобігання поновленню спору;
- 4) відновлення правопорядку в суспільстві.

Пропонуємо відповідну норму “Завдання медіації” закріпити в майбутньому Законі України “Про медіацію”.

Порівнюючи процес медіації і судову процедуру вирішення спору слід зазначити, що судове вирішення спору, базується на прямому правозастосуванні, медіація ж здійснюється з використанням права на основі справедливості та з урахуванням інтересів обох сторін. Залучення посередника дає можливість усунути психологічний бар'єр, що існує при прямому спілкуванні «ворогуючих» сторін. Залучивши до переговорного процесу кваліфікованого посередника, сторони визнають свою готовність до компромісу. Учасники медіації приймають рішення (на відміну від судового розгляду, під час якого рішення приймає безпосередньо суддя), що задовольняє їх обох, а посередник лише створює умови, які дають можливість коректно вести обговорення суті справи. Процес медіації — суворо конфіденційний (не розголошується), у той час як судовий розгляд,

зазвичай, є процедурою публічною. Суд визначає, коли процес розпочнеться, коли закінчиться і як проходитиме. Ґрунтуючись на відповідних нормах чинного законодавства, суд приймає рішення та оголошує його сторонам. У процесі ж медіації всі учасники мають можливість контролювати ситуацію. Судовий розгляд завжди передбачає наявність переможця і того, хто програв, а медіація налаштована на пошук взаємовигідного та взаємоприйняттого розв'язання спору [3, с. 251].

Аналіз змісту міжнародно-правових актів і документів міжнародних організацій про медіацію дозволяє зробити висновок про велике значення, що надано на міжнародному рівні медіації — як істотний потенціал зменшення кількості конфліктних ситуацій і робочого навантаження на судові інстанції, скорочення тривалості, зниження фінансових витрат і полегшення процедур вирішення спорів і врегулювання конфліктів в різних галузях суспільних відносин (цивільний і господарський процеси, кримінальний процес, адміністративний процес, міжнародні відносини, сімейні та трудові спори тощо). Звичайно, механізмами медіації неможливо замінити ефективну, справедливу і доступну судову систему, а тому медіація виступає в якості додаткового засобу до існуючих механізмів судового вирішення спорів та врегулювання конфліктів. Процедурою, яка має ознаки медіації, ми вважаємо закріпленій у ЦПК порядок проведення врегулювання спору за участю судді (ст. ст. 201–205, та безпосередня вказівка у ст. 16 ЦПК про те, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом)..

В діяльності юрисдикційних органів медіація може виконувати допоміжну функцію, що сприятиме ефективному здійсненню цими органами своїх повноважень. Так звана юрисдикційна медіація, здійснювана судовою інстанцією або на вимогу такої, спеціалізованим адміністративним органом, нотаріусом, спеціальним державним медіативним органом або спеціалізованим медіативним підрозділом і т.д. повинна регулюватися галузевим законодавством і враховувати специфіку юрисдикційних процедур. Слід зазначити, що в ЦПК передбачено врегулювання спору за участю судді, яке проводиться за згодою сторін у формі спільних та (або) закритих нарад; під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, направлені на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Під час закритих нарад суддя має право пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору (ч.ч. 4, 5 ст. 203 ЦПК).

Беручи до уваги необхідність стимулювання практики позасудового врегулювання спорів, пропонуємо надати суду повноваження звертати увагу сторін на можливість проведення процедури медіації на всіх стадіях судового розгляду справи, тобто направляти учасників правового спору до

професійного медіатора (але “Суддя не має право рекомендувати сторонам звернутися до *конкретного* (виділено нами) медіатора для розв’язання їх спору” — ч. 2 ст. 14 Проекту Закону) для проведення інформаційної зустрічі, в ході якої їм будуть роз’яснені сутність і переваги медіації в порівнянні з судовим розглядом справи. Звертаємо увагу, що направлення сторін спору на інформаційну зустріч з медіатором може здійснюватися при підготовці справи до судового розгляду, а в разі виникнення такої необхідності — і на інших стадіях розгляду справи. Вважаємо, що слід запровадити обов’язкову медіацію в цивільному процесі, зокрема, при розгляді спорів, що виникають з трудових правовідносин (наприклад, поновлення на роботі), та сімейних правовідносин (наприклад, в справах про розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя) і закріпити відповідну норму. До речі подібне правило передбачалося у § 113 Третього основного розділу “Про права подружжя” Першої частини Цивільного кодексу Галичини 1797 року: “якщо в процесі розлучення між подружжям виникали спори, які стосуються... поділу їхнього майна, утримання дітей або інших вимог..., то варто спробувати врегулювати ці спори через мирову угоду; проте, якщо сторони неможливо переконати в такому компромісі, то їхню справу передають на вирішення суду за визначеним процесом...” [5, с. 49].

Всі визнані державою способи врегулювання правових спорів слід розглядати у взаємозв’язку і взаємодії в межах єдиної системи, основною метою функціонування якої є забезпечення безперешкодної реалізації суб’єктивних прав шляхом розгляду і вирішення правових спорів. З огляду на те, що медіатор не застосовує права і не уповноважений на ухвалення обов’язкового для сторін рішення, медіацію слід відносити до неюрисдикційної форми захисту права.

Медіація можлива лише у справах позовного провадження, не може застосовуватися при розгляді справ в порядку окремого чи наказного провадження.

Аналізуючи перспективи медіації в Україні, ми приходимо до висновку про те, що можливі два основні напрямки її розвитку: 1) як самостійного механізму врегулювання спорів, існуючого поряд з традиційними способами захисту цивільних прав; а також 2) як механізму, що забезпечує реалізацію основних повноважень органів цивільної юрисдикції. Важливим є готовність населення до застосування даної процедури, адже якщо громадяни не готові будуть до такого вирішення спорів, то дане закріплення не буде важливим та не буде відігравати суттєву роль у вирішенні спорів між сторонами.

Висновки. Медіація стає самостійним явищем правової дійсності. Законодавче закріплення інституту медіації забезпечить швидке та економічно ефективно позасудове вирішення спорів, також надасть можливість покращити і спростити доступ до правосуддя. Зокрема медіація в цивільному процесі допоможе розвантажити судову систему, оскільки менша кількість справ буде надходити до суду, що дасть змогу збільшити ефективність розгляду судових справ. Погоджуємось, що запровадження

інституту медіації наблизить положення вітчизняного судочинства до європейських стандартів.

Не менш важливим фактором запровадження інституту медіації в Україні є те, що це дасть змогу зменшити витрати державного бюджету, розвантажити органи державної виконавчої служби, а також сприятиме розвитку та підвищенню правової культури громадян та буде важливим кроком для формування суттєво вищого рівня розвитку суспільства.

Література:

1. Про медіацію : Проект Закону України № 3665 від 17.12.2015 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463
2. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів / М. Я. Поліщук // Держава і право. — Вип. 65. — С. 134–139.
3. Розман Ю. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватно-правових спорів / Ю. В. Розман // Актуальні проблеми політики. — 2013. — Вип. 49. — С. 246–256.
4. Типовой закон Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли о международной коммерческой согласительной процедуре от 24.06.2002 г. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117
5. Цивільний кодекс Галичини: пер.з нім Мар'яна Мартинюка, Олени Павлишинець. — Івано-Франківськ : Вавилонська бібліотека, 2017. — 272 с.

References:

1. Pro mediatsiiu: Proekt Zakonu Ukrainy № 3665 vid 17.12.2015 [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463
2. Polishchuk M. Ya. Poniattia mediatsii yak alternatyvnoho metodu vyrishennia sporiv / M.Ia. Polishchuk // Derzhava i pravo. — Vyp. 65. — S.134–139.
3. Rozman Yu. V. Mediatsiia yak alternatyvnyi sposib vyrishennia pryvatno-pravovykh sporiv / Yu. V. Rozman // Aktualni problemy polityky. — 2013. — Vyp. 49. — S. 246–256.
4. Tipovoy zakon Komissii Organizatsii Obyedinennykh Natsiy po pravu mezhdunarodnoy torgovli o mezhdunarodnoy kommercheskoy soglasitelnoy protsedure ot 24.06.2002 h. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117
5. Tsyvilnyi kodeks Halychyny: per.z nim Mariana Martyniuka, Oleny Pavlyshynets. — Ivano-Frankivsk: Vavylonska biblioteka, 2017. — 272 s.